

MARIJADVORSKO GOVEDO – IZUMRLA SLOVENSKA TRADICIONALNA PASMA

Metka Žan Lotrič, univ.dipl.inž.zoot.

viš. pred. mag. Marko Čepon

prof.dr.Andrej Šalehar, zaslužni profesor

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Groblje 3, Domžale

Uvod

Na območju današnje Slovenije so še pred dobrimi 60.-imi leti redili pasmo govedi, ki je slovela po odličnih rezultatih mlečnosti, dobri kakovosti mesa in bila primerna za delo. Imenovala se je marijadvorsko govedo. Kraj njenega izvora in razvoja je bil St. Labrecht, ki se nahaja v sosednji Avstriji. Marijadvorsko govedo je bilo razširjeno predvsem na vzhodnem Koroškem, v Mežiški in Dravski dolini, Slovenskih goricah, na območju Slovenske Bistrice in v Mislinjski ter Savinjski dolini. Poimenovali so jo tudi »belo slovensko govedo« ali »plavka«.

V zadnji 9. številki revije Cikasti zvonček je bil objavljen faksimile članka o »Marijadvorsko pleme« iz Kmetovalca v letu 1896 in v glavnem naslovu zapisano: »Poglejmo v zgodovino pisane besede o avtohtonih pasmah govedi na Slovenskem«. Z zapisanim je pasma marijadvorsko govedo nekritično uvrščena med naše slovenske avtohtone pasme. Za presojo uvrščanja posameznih pasem v posamezne kategorije pasem (avtohtone, tradicionalne in tujerodne) imamo sprejete definicije, ki jih predstavljamo pod črto*. V skladu s temi zootehničskimi definicijami, uvrščamo marijadvorsko govedo med izumrle slovenske tradicionalne pasme domačih živali in ne med avtohtone. Za boljše razumevanje nam bodo v pomoč pisni viri iz 19. in 20. stoletja, ki pojasnjujejo izvor in oblikovanje marijadvorskega goveda ter jih navajamo v nadaljevanju.

* POJMA: AVTOHTONA IN TRADICIONALNA PASMA

Avtohtone pasme: so tiste pasme domačih živali, za katere je na osnovi zgodovinskih virov o pasmah dokazano, da so pasme po izvoru iz Republike Slovenije, da je bila Republika Slovenija prvotno okolje za razvoj pasem in da zanje obstaja slovenska rejska dokumentacija, iz katere je razvidno, da se za pasme vodi poreklo že najmanj pet generacij. Za pasme se izvajajo rejska in selekcijska opravila.

Tradicionalne pasme: so tiste pasme domačih živali, ki po izvoru ne izhajajo iz Republike Slovenije oz. za katere to ni dokazano. Pasme so v Republiki Sloveniji v neprekinjeni reji več kot petdeset let (kopitarji, goveda) oz. trideset let (ostale vrste domačih živali). Za pasme obstaja slovenska rejska dokumentacija, iz katere je razvidno, da se za pasme vodi poreklo že najmanj pet generacij. Za pasme se izvajajo rejska in selekcijska opravila. Njihovo poimenovanje vključuje besedo »slovenska (i, o)« ali drugo slovensko krajevno ime.

IZVOR IN RAZVOJ MARIJADVORSKEGA GOVEDA

Po pregledu zgodovinskih virov, ki omenjajo marijadvorsko govedo, velja med prvimi omeniti knjigo Hlubeka(1846) z naslovom »Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark«, iz leta 1846, kjer so v poglavju »Rindviehzucht«, poleg

splošnega opisa, vključene tudi telesne mere marijadvorskega goveda. Zapisano je, da je bilo marijadvorsko govedo kot dolinska pasma razširjeno v okolici Teufenbach-a, ki je kraj na Gornjem Štajerskem in leži v bližini meje med avstrijsko Koroško in Štajersko. V knjigi je priloženo slikovno gradivo, ki prikazuje bika (slika 1) in kravo (slika 2) marijadvorske pasme.

O izvoru marijadvorskega goveda je Bleiweis (1871) v knjigi z naslovom »Nauki o umni živinoreji«, v poglavju »Mnogovrstni rodovi goved« zapisal: »Marijini dvor (:Mariahof) je farna vas z veliko pristavo samostana Benediktinskega St. Lambreht, v okrajih Neumarkt na gornjem Štajerskem. Tukaj se izreja goveji rod, ki se marijinodvorski imenuje...« (Bleiweis, 1871).

Marijadvorsko govedo izvira torej iz St. Lambrechta, v Avstriji. Podobno kot Bleiweis (1871) so pri navajanju izvornega kraja marijadvorskega goveda pisali tudi trije drugi strokovnjaki s področja govedoreje, in sicer Dular (1895), Legvart (1910) in Černe (1928). V vseh treh člankih je poleg navajanja izvora pasme navedena tudi razširjenost marijadvorskega goveda konec 19. oz. v začetku 20. stoletja. Razširjenost marijadvorskega goveda v bivši Dravski banovini prikazuje slika 3.

Dular (1895) je zapisal: »Umni in marljivi redovniki (benediktinci) iz Sv. Lamberta in Marijinega dvora na jugozapadu gornje Štajerske so si vzredili posebno govejo pasmino, katero imenujemo marijinodvorsko.

Omenjeno govedo je razširjeno po vsem zapadnem delu gornje-štajerske dežele, nadalje po Koroškem, deloma po Kranjskem ter po Gornjem in Spodnjem Avstrijskem« (Dular, 1895).

»Marijadvorsko pleme izvira iz Marijinega dvora, ki je posestvo benediktincev v Sv. Lambertu na Gorenjem Štajerskem. Tamkajšnje deželno pleme se je že leta 1828 križalo s freiburškim in bernškim planinskim lisatim plemenom, iz česar je sčasoma nastala samostojna pasma. Razširjena je danes po zahodnem Štajerskem, srednjem in spodnjem Koroškem in po Gornjem in Spodnjem Avstrijskem« (Legvart, 1910).

»Marijadvorci izvirajo iz posestev na Marijinem dvoru in v Št. Lambertu na Zgornjem Štajerskem, katera so last redovnikov (benediktincev); ti redovniki so znani po svojem umnem, naprednem gospodarstvu in so vzgojili to govejo pasmo, ki je dobila ime po posestvu teh redovnikov v marijinem dvoru. Pri nas v Sloveniji imamo marijadvorce zlasti v okolici Maribora in Slovenj Gradca; v teh okoliših so marijadvorci glavno goveje pleme.

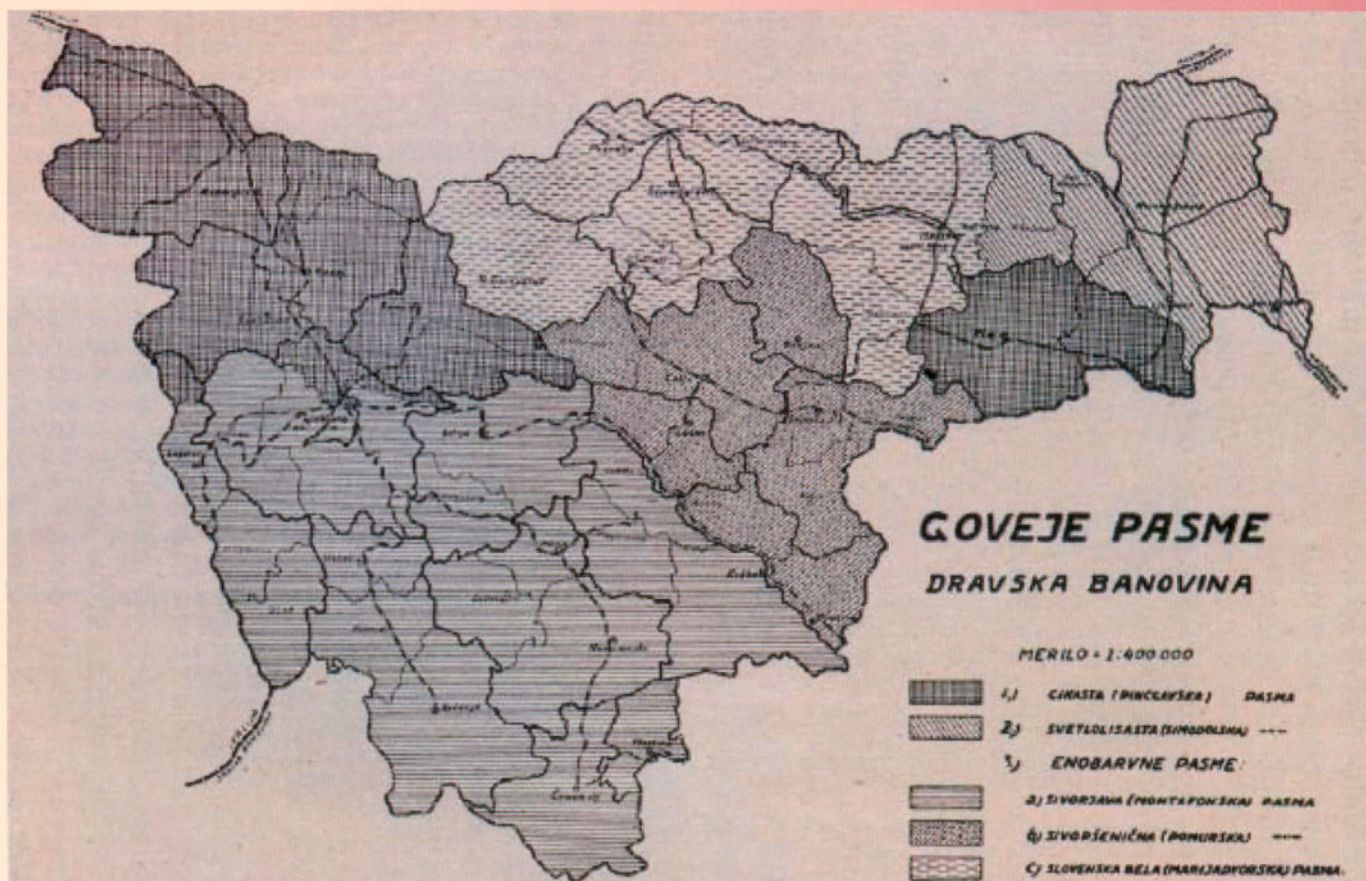
Razen teh krajev imamo pa marijadvorce tudi še v precejšnjem številu v okolici Celja in Ptuja, poleg tega je to pleme razširjeno v slovenskem delu Koroške, potem pa po vsej spodnji in srednji

Slika 1: bik marijadvorske pasme

Slika 2: krava marijadvorske pasme

Slika 3: Razširjenost marijadvorskega goveda v bivši Dravski banovini

Koroški proti severu do svoje domovine v Marijinem dvoru na Zgornjem Štajerskem» (Černe, 1928).

Za lažjo predstavo o tem, kje leži omenjeni kraj – St. Lambrecht, ki ga v svojih strokovnih člankih o izvoru marijadvorskega goveda omenjajo vsi štirje avtorji (Bleiweis, 1871; Dular, 1895 in Legvart, 1910; Černe, 1928), si pomagajmo s zemljevidom, ki je predstavljen na sliki 4. Z zemljevida je razvidno, da je Sv. Lambrecht kraj na Gornjem Štajerskem, ki leži na meji med Koroško in Štajersko: Celovec, sv. Vid, Frisach, Altmarkt proti Dunaju - smer St. Lambrecht. Na zemljevidu je označen tudi Teufenbach, ki ga v svojem delu omenja Hlubek (1846).

OPIS ZUNANJOSTI IN PROIZVODNIH LASTNOSTI MARIJADVORSKEGA GOVEDA

Pri opisu zunanosti marijadvorskega goveda si preberimo, kaj so zapisali Bleiweis (1871), Dular (1895), Legvart (1910), Černe (1928) in še nekateri drugi strokovnjaki, ki so se v 19. oz. 20. stoletju ukvarjali z govedorejo.

»Lepe vnanje podobe ima Marijinodvorski rod sledeče lastnosti: koža pod dlako zelo voljna (elastična) četudi precej debela, ni črna kakor muricodolska goved, ampak taka kakor telesna dlaka je ali rumenkasta kakor so žemlje, ali bela, se sveti; glava mu je majhena, z. nekoliko obokanim nosom, zdolej oža; rogovi so na zunaj in gori zakrivljeni, s koncem pa nekoliko nazaj obrnjeni, so gladki in okroglasti; ušesa so precej velika, oči velike; smrček, jezik, nebo in ustnice so naravne barve (ne črne); vrat je raven, kratek, širok in mesnat; kreželj precej močan in tanek; hrbet in križ večidel raven; život dolg, prsi precej široke in globoke, rep ni tako visoko vsajen kot pri muricodolskih govedih, tanki rep ima bel šopek. Sploh so ta goveda velika, mesnata, močna na dobro postavljenih nogah; parklji so rumeni, njih rog je meči kakor drugih rodov; vime veliko in mlečno, ogledalo veliko... Marijinodvorska goveda dajo najbolj okusno meso, in sicer tako okusno, da v tem še prekose muricodolska, čeravno so tudi s slabejšo klajo zadovoljna. Ona tudi hitreje rastejo, tako, da skoro eno leto hitreje dorastejo. Mlekarice so marijinodvorske krave izvrstne...« (Bleiweis, 1871).

»Marijinodvorsko govedo je fine, tanke in svetlorumene, pečeni žemlji jednake dlake (muricodolska goveda so siva). Po telesu nima navadno belih marog; bele pege se nahajajo sem ter tja le na glavi, ali pa je izjemno vsa glava bela. Ušesa, pleča in vrat so za spoznanje temnejše barve, kakor ostalo telo; smrček, jezik in sluzna kožica v gobcu so rudečkasti, a pri muricodolskih temnosivi. Koža je sicer debela, ali vendar voljna (elastična) in, kar se tiče barve, tako lepo svetlorudeča (rožasta), da se blišči rudečkast odsev skoz dlako. Marijinodvorska živina je dolgega, močnega in dobro mesnatega telesa. Glava ji je majhna, obojito proti smrčku ozka. Sem ter tja se opaža nekoliko izbočen nos, kar pa ni pravilo ampak le redka izjema. Rogovi so svet-

Slika 4: izvor marijadvorske pasme

lorumenkasti in na konicah rjavkasti. Repni čop in parkli so rumenkasto rjavi, vrat je srednje dolg in precej mesnat, podvratnik pa tanek in prilično visok. Hrbet je nekoliko uleknjen, proti ledju polagoma se vzdigujoč, križ pa je srednje širok, precej mesnat, ali zadaj malo preveč navpičen. Rep je nizek, dolg in tanek. Prsi niso široke in so tudi premalo globoke.

Noge ima slednjič visoke in dovolj trdne, samo zadnji nogi od skočnih členov navzgor sta premalo mesnati« (Dular, 1895). V nadaljevanju članka je Dular (1895) izpostavil proizvodne lastnosti marijadvorske pasme: »Ali je marijinodvorska pasmina dobra za užitke? Prav dobra in vse hvale vredna. Jedna krava donaša na leto 1800~2000 in izjemno tudi več litrov mleka, ktero pa je - da povem golo resnico ~ nekoliko prevedeno.

Marijinodvorsko govedo se hitro razvija, kmalu doraste in se tudi prilično brzo spita; razun tega mu je meso prav dobro, jako okusno in zelo sočnato. Skratka, marijinodvorsko govedo živino prištevamo v vrsto najboljših pitanih goved v Avstriji. Kako je z vprego? - Marijinodvorski voli so sicer za vožnjo nekoliko manj vredni od muricodolskih, ali vendar se mora resnici na ljubo priznati, da so prav dobri delavci«.

Legvrat (1910) je pri opisu zunanosti marijadvorskega goveda vključil še telesne mere. Višina vihra pri kravah je bila okoli 133 cm, biki so bili nekoliko višji. Telesna masa pri kravah je bila 450-500 kg, pri pitanih volih je dosegala tudi 1000 kg. Barva smrčka je bila blede rdeča, glava ozka in dolga. Značilna je bila slabša razvitost zadnjega dela telesa v primerjavi s sprednjim delom in rahla nadgrajenost križa. Poleg po relativno dobri mlečnosti je pasma slovela tudi kot izvrstna za pisanje in za delo (Legvart, 1910).

O rezultatih mlečnosti pri marijadvorskem govedu je pisal Lambert (1928), ki v svojem delu navaja podatke za 19 krav, ki so jih redili v benediktanskem samostanu v St. Lambrechtu: »Marijadvorci so naša stara domača pasma in danes v veliki meri razširjeni tudi na Koroškem in Gornještajerskem. Zanimivo je, da so na Koroškem dosegli prav pri marijadvorcih največjo letno povprečno mlečnost. Na Koroškem so razširjene štiri pasme: marijadvorska in pincgavska sta glavni pasmi, razen teh pa sta v manjši meri razširjeni še simodolska pasma v velikovškem in pomurska v volšperškem okraju (Reichenfels). Od leta 1912 do 1915 so imeli točne podatke za pincgavsko in marijadvorsko govedo. Dosegli so največjo povprečno mlečnost pri pincgavski pasmi z 2375 litri in 3,75 % masti, pri marijadvorski pasmi (podatki so od 19 krav v samostanu St. Lambrecht) pa z 2431 litri in 3,75 % masti...« (Lambert, 1928).

Rejci marijadvorskega goveda niso želeli imeti preveč svetlo ali belo obarvanih živali, saj so takšno obarvanost smatrali kot degeneracijo pasme. Zato so za izboljšanje barve uvažali temnejše (temno rumeno) obarvane bike sorodnih ali podobnih pasem. O tem je pisal Černe (1928): »Marijadvorci so svetlorumene barva, ki je včasih bolj temna, včasih tudi skoraj bela; preveč svetle ali bele barve pa ne čislajo posebno živinorejci in jo smatrajo za

znamenje poslabšanja pasme, kot degeneracijo ter se branijo živine s tako barvo. Zato ne odbirajo radi za pleme belih živali, ampak iščejo razločno svetlorumeno barvo. Prav zaradi tega so uvažali za izboljšanje barve bike sorodnih in podobnih vrst, npr. južnonemško-frankovsko živino, ki je zelo podobna marijadvorcem, vendar pa precej temnejše rumene barve, včasih skoraj rdečastorumene...«.

Marijadvorsko govedo je bilo prilagojeno na zelo skromne pogoje reje, v boljših razmerah pa je lahko postalo tudi zelo mlečna pasma, ki se je uspešno kosala z lisasto pasmo govedi. Marijadvorsko govedo je spadalo med primitivna goveda, kar se je odražalo zlasti v počasnejši rasti in pozni zrelosti. Po oblikah je bila pasma podobna gorenjskim pincgavcem, le nekoliko večja je bila, drugače pa je bilo marijadvorsko govedo precej podobno pomurskemu govedu, le po barvi parkljev, konic rogov in sluznici gobca se je razlikovalo od njega. Zato so se oblikovali predlogi, da bi obe pasmi (marijadvorsko in pomursko govedo) med seboj križali, s čimer naj bi se popravile oblike in rastnost marijadvorskega goveda, istočasno pa bi to pozitivno vplivalo tudi na zmanjšanje takratnega skupnega števila pasem govedi (Oblak, 1938).

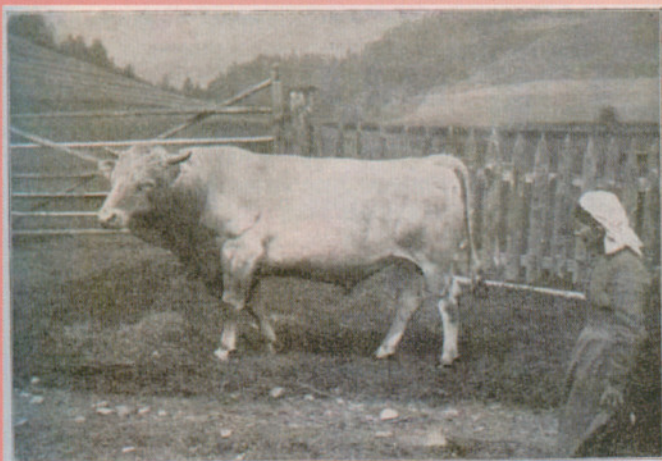
V obdobju med obema vojnama se je populacija marijadvorskega goveda pričela zmanjševati, kar je bila posledica pospeševanja reje simentalke goveda. Konec tridesetih let 20. stoletja je bil stalež marijadvorskega goveda v primerjavi z drugimi takrat razširjenimi pasmami najnižji. O ukinjanju marijadvorskega goveda v 50-ih letih prejšnjega stoletja je v publikaciji »Stanje živalskih genskih virov v slovenskem kmetijstvu« (2003) zapisano: »Kmalu po letu 1950 se je - tudi s pomočjo politike - razmahnilo osemenjevanje krav. Takratni živinorejski strokovnjaki so se po evropskem vzoru odločili za ukinitve marijadvorskega, pomurskega in cikastega goveda. Te pasme so zamenjali ali pretopili predvsem z lisasto in delno z rjavo pasmo...« Šalehar in sod. (2003).

ZAKLJUČEK

Marijadvorsko govedo je bilo eno izmed najstarejših pasem govedi, ki so jih redili na območju današnje Slovenije. Pasma je bila razširjena v predelih Štajerske in Koroške. Marijadvorsko govedo je imelo skromne rejske zahteve, slovelo kot odlična pasma za mleko, pa tudi po dobri kakovosti mesa in za delo. V obdobju med obema vojnama je marijadvorsko govedo pričela izpodrivati simentalka pasma govedi. Za marijadvorsko govedo je bilo v rabi tudi poimenovanje koroška plava (Kärntner Blondvieh) ali plavka. Glede na to, da marijadvorsko govedo izhaja iz St. Lambrechta, ki leži v sosednji Avstriji, da je bilo v neprekinjeni reji v Republiki Sloveniji več kot petdeset let, da je za pasmo obstajala slovenska rejska dokumentacija in da je bila pod rejskim in selekcijskim nadzorom, jo uvrščamo med (izumrle) slovenske tradicionalne pasme.

Literatura:

- Bleiweis J. 1871. Mnogovrstni rodovi goved. V: Nauk o umni živinoreji. Ljubljana: 48 - 56
- Černe F. 1928. Goveje pasme. V: Živinoreja Ljubljana, Družba Sv. Mohorja v Celju: 320
- Dular F. 1895. O pasmah in umni reji domače živine. V: Planinska ali hribovska goveja živina. Umna živinoreja. II. knjiga. Celovec: 33-45
- Hlubek F.X. 1846. Rindviehzucht. V: Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Graz: 116-130
- Lambert M. 1928. Montafonci ali marijadvorci? Naše gorice, 2, 1: 9-11
- Legvart R. 1910. Goveja plemena. V: Živinoreja. II. knjiga: Govedoreja. Ljubljana: 72-80
- Oblak I. 1938. Pasemska razdelitev goveje živine. V: Živinoreja, I. Govedoreja. Ljubljana: 6-11
- Šalehar in sod. 2003.: Stanje živalskih genskih virov v slovenskem kmetijstvu. Domžale,
- Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Oddelek za zootehniko: 135 strani

Dveleten bel bik marijadvorske pasme, last samostana Sv. Lambrecht na Gornjem Štajerskem.

Slika 5: Bik marijadvorske pasme
(Vir: Teržan Josip. Kmetovalčev svetovalec. Kmetijska matica, Ljubljana 1929, 126 strani)